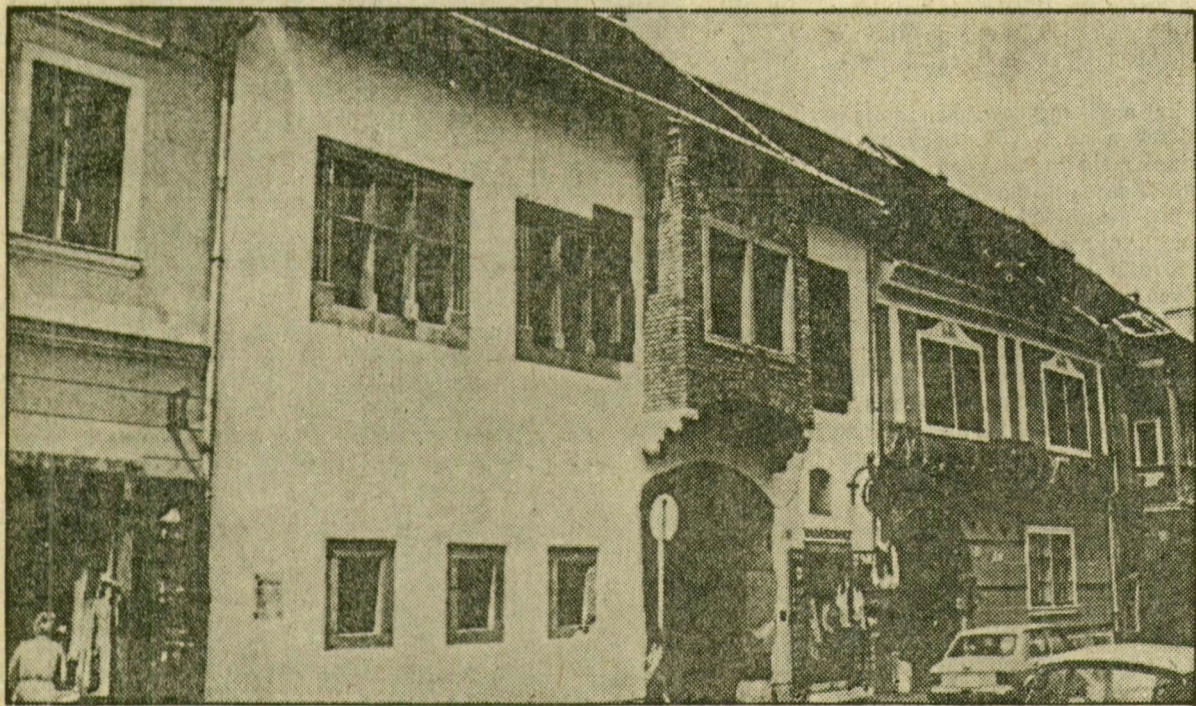

Gótikus lakóházak Magyarországon

A budai Országház utcai ház homlokzatán jól érvényesülnek az emeleti hármask ablakok. A mellette levő épületen XIV. századi, löhereívsoros, gótikus emelettartó párkány fut végig

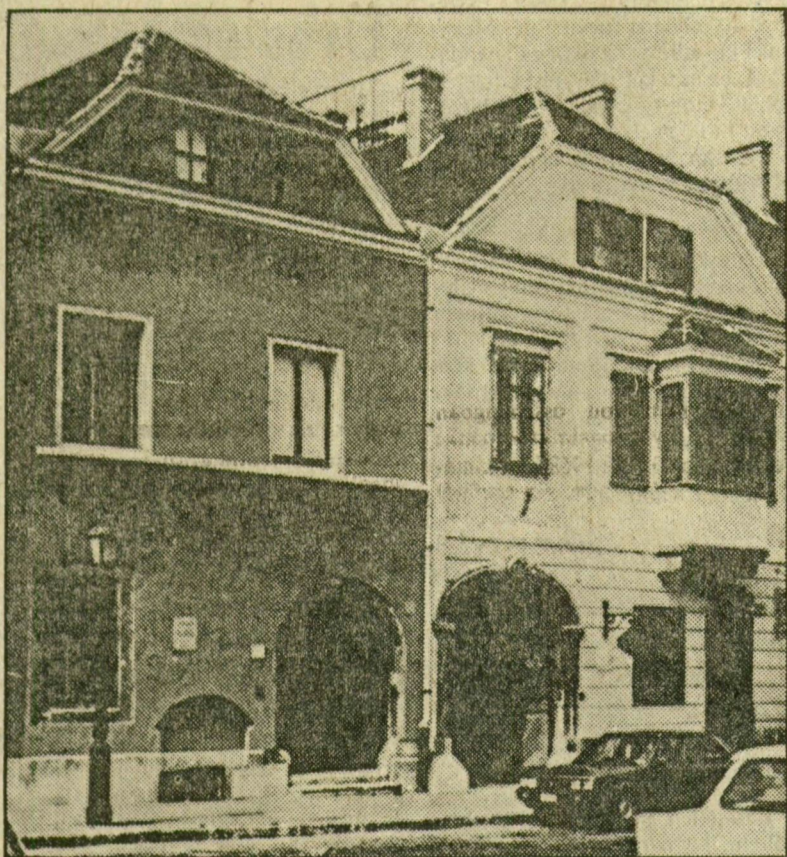
A mai Magyarországon kevés az olyan építészeti emlék, amely kézzelfoghatóan ad hírt a sok száz évvel ezelőtti ország életéről, kultúrájáról, művészetéről. Ezért becsesek a török hódítás előtti épületek, azok, amelyek tanúsítják, hogy a középkori Magyarországon ugyanolyan színvonalon és civilizáltan folyt az élet, mint tőlünk nyugatra. Természetesen a leggyengébb, legsérülékenyebb épületekből, a városi és falusi középkori lakóházakból maradt a legkevesebb, nagyobb részük átalakítva vagy töredékben.

A gótika középkori európai építészetnek a román stílust felváltó fajtája. Önálló stílusként csak a múlt század elején fogadták el, addig „átmenetinek” tartották. Elnevezése Itáliából eredt, ahol azt tartották, hogy az északon élő gótok, nem ismervén a klasszikus építészeti szabályokat, épületeiket barbár módon, izléstelen túlsúlyfoldsággal — gótosan, gótikusan — építik.

A gótikát, vagy ahogyan sokan nevezik, a csúcsíves stílust nehéz évszámokkal behatárolni, mert országonként különböző időben jelentkezett. Mégis úgy vehetjük, hogy 1200—1500 között virágzott. Ezekben a századokban válnak gyakoribbá a városokban a korábbi vályog- és faházak helyett a kőházak. Ahol nem tombolt háború vagy tűzvész, ott — elsősorban Nyugat-Európában — egész utcatorok állnak még a szebbnél szebb gótikus lakóházakból. Ezeket szemlélve magunk elé képzelhetjük, milyenek voltak városaink a török hódoltság előtt, milyenek lehetnének ma, ha a török megszállás elmarad. Mert ahogyan Granasztói György A középkori magyar város című könyvében írja: „A középkori magyar város nemcsak magyar, hanem európai is...” Már csak azért is, mert a műemléki feltárásokból bebizonyosodott, hogy a középkori Magyarországon már a XIII. századtól, tehát a tatárjárás évszázadától épültek gót ízlésben emeletes lakóházak. Többek között bizonyíthatóan Budán, Sopronban, Győrött, Pécsen, Pozsonyban, Kassán, Lőcsén, Bártfán, Eperjesen, Selmecbányán, Besztercebányán, Brassóban, Nagyszombatban, Besztercén, Kolozsvárt, Körmöcbányán stb.

E felsorolás azt mutatja, hogy általában ott maradtak meg kora középkori lakóházak nyomai, esetleg maguk a házak, ahol nem járt a török vagy — Buda és Pécs kivételével — nem tartózkodott huzamosabban. Ebből az is következik, hogy valószínűleg a többi, nagy múltú, de a hódoltság idején elpusztult városunkban is — például Fehérvár, Esztergom — épültek a XIII. századtól lakóházak, elsősorban magas rangú egyházi személyek részére, ám azok nyomtalanul elenyésztek.

A rendelkezésre álló adatok szerint a városi ház fő típusa Magyarországon; két épületszárnyal közrefogott kapualj, esetleg a telken egy traktus, oldalkapualjjal. A házak si-

A budai várnegyedben, a Fortuna utcában álló két épület ritka példája a XIII. századi oromzatos homlokzatú gót lakóháznak

ma falát faragott ajtó- és ablakkerek tagolták. A falsíkokat festményekkel díszítették, különböző mondatokat pingáltak rá. Gyakran kváderköveket utánozó fugázással ékesítették. Az ajtók és ablakok felső záródása, ivformája több változatot mutatott. A közismert csúcsívesen kívül ismerünk számráthíves, fűgönyvív és tudorív záródást, de nem ritka az egyenes záródású, pálcátagos ablak- és ajtókeret.

A mai Magyarországon területén Budán, a várnegyedben található együtt a legtöbb gót lakóház. Közülük a Fortuna utca 12. és 14. szám alattiak egyedül, ma még álló példái a XIII. századi oromzatos homlokzatú megoldásnak. A közöttük levő kapualjból jól kivehető a kora gótikus beépítetlen állapot utólagos kapualjja változtatása.

Az Országház utca 2. szám alatti a két épületszárnyas telek beépítésére példa. A traktusokat az ülfülkés kapualj köti össze, foglalja egységbe. Az ülfülkék a lakóházak előkelőségét emelték.

Buda után Sopronban maradt meg a legtöbb gótikus lakóház. Közülük a Templom u. 9. számú tanulságos példa a soproni belváros lakóházainak kialakulására. A kaputól északra eső épület a telek első beépítésének idejéből való. A csúcsíves, egyszerű földszinti ajtó a Sopronban szokásos borospincébe és préházba vezetett. Az emeleti hármaskolt ablak a ház legszebb szobáját jelzi. A később épített új szárnyat a régivel boltozatos kapualj köti össze.

Sopron számtalan gótikus lakóháza közül még a Halász u. 1 számúról

álló megemlékezni, amely már a falakon kívüli középkori külvárosban épült a XV. század végén. Az utcáról belépve, a kis folyosóról gazdag pálcátagos bejárat vizet a famennyeztes földszinti szobába. Mögötte van a konyha. Az emeletet teljes terjedelmében a háromablakos nagy helyiség, a reprezentációra szolgáló szoba foglalja el. A meredek kőoromzatos ház fatetőszeke az épülettel egykorú és a nyírbátori református templom tetőszeke mellett hazánkban az egyetlen eredeti késő gótikus tetőszerkezet.

Bár a török és a várostromok, valamint a barokk újjáépítés kevés gót lakóházat hagyott ránk, a Balaton melletti Alsóörsön is áll még egy, a falu kismesesi gótikus kőépítészetének egyetlen, 1500 körül keletkezett képviselője, hírmondója. Dongaboltozatos borospincéjéhez félkörívrű kőkeretes ajtó vezet. A háromrészes lakószint középső pitvarába gótikus, szemöldökgyámos ajtó nyílik, a pitvar hátsó részében boltozatos konyha és kamra van, a két kögyám által tartott zárt árnyékszékét Rómer Flóris még 1861-ben lerajzolta, azóta lebontották. A ház elrendezése lényegében megegyezik a XVIII—XIX. századi balatonmelléki préházakkal.

Annak ellenére, hogy az évszázadok történelmi viharai alaposan megtépázták középkori épületállományunkat, s csak csekély hányadát örökölhettük meg, ezek alapján mégis elképzelhetjük, hogy milyen lehetett Magyarország a XVI. század elején, a kezdődő nagy pusztítás előtt.

CSONKARÉTI KÁROLY

KURDI FEHÉR JÁNOS

A gondoskodás távlatai

Du mußt dein Leben ändern.
Rainer Maria R.

Egy elégiahoz illő szárnycsapás nyomai.
A belső képek végtelenített kiállítás.
Egy idegen test magához vonja finom anyagukat, s észrevétlen kiemeli szívem.

Kik galériákba járnak, hányszor álmodnak madarakkal, felismerhetők műalkotásokkal.
A vér gyönyörű állomásaival.
Mitológiai láncolat fűzi össze őket a festéket beszívó szöveggel, a műteremillatú tengerekkel.

Futáraink tudatosan elkeveredtek az égövek között.
Összeavartak minden kigondolhatóit.

Bár ne szorulnák segítségükre.
Bár megelégedve nevezném nevüket,
mégis maradjon nyoma a gondoskodásnak.

Színek és helyek

SÍRKERTEK

Valamikor rendszeresen kísértálmam a szegedi temetőbe. Honnan eredt — miért támadt — e vonzódás a halottak világa iránt, aligha tudnám megmagyarázni. Elias Canetti egyik esszéjében a túlélők fölénytudatából eredezteteti az efféle hajlandóságokat. S tényleg, lehet benne valami. Hisz amikor az ös-keretek zegzugos mellékútjait róttam, soha egyetlen pillanatra sem jutott eszembe önnön mulandóságom.

Az első temető, amelyikkel közelebbi ismeretséget kötöttem, az alsóvárosi volt. Nagyszüleim — miután több gyermeküket különböző helyeken eltemették — vásároltak itt sírhelyet még a múlt század kilencvenes éveiben. Nagypám azt mondta nagymamának: — Vögyük mög a parcellát, hogy legalább mostmár majd egy helyen nyugodjunk. — Majd még hozzátette: — Ez a Piros gyerek is olyan nem életrevaló. — Piros nagynénem akkor egyestendős volt. A „nem életre való” teremtmény azóta kilencvenkettedik esztendejét tapossa. S tavaly még egyik lánya kíséretében felkerekedett, vonatra szállt, hogy Pesten élő másik lányát meglátogassa. Lám, a sors — és a gének, — útjai ennyire kiszámíthatatlanok. Néha rácafolnak még a holtbiztosnak hitt familiáris jóslatokra is.

A harmincas évek második felében hetente kijártunk ide anyámmal. A Petőfi sugárúton laktunk. Nem volt nagy út. Elsétáltunk a Nagykörútig, a Szivárvány-kiterőig, s kisvártatva már a Vám tér következett. Időben is rövid. Nekem mégis fölött minden egyes alkalommal egy-egy fölfedezéssel. A villamoskiterőről hirtelen „előkeresültek” a többnyire egyemeletes házak. Majd egy hatalmas malom következett. Mindig csodáltam a malmokat. Szinte lenyűgözött falaik monumentalitása, a többnyire csorbult üvegű ablakok mögül előszűrő szakadatlan — és épp ily félelmetesnek ható — zúgás, kattogás, morajlás.

A Vám téren lágy ívben előbb jobbra, majd balra forduló villamossín opálosan fényelt a délutáni napsütésben. Békälencse himbált a mély temetőárok vizén. A nyálkás fölületen düldelt szemű varangyok hajókáztak. Néha, borongós napokon szinte kísérteties volt. A meredek falú árok enteriőrjében árnyék honolt, a körvonalak titokzatossá oldódtak. Olyan volt az egész, mint egy rosszul — sőt tragikusan — végződő Grimm-mese, amelyben a daliás ifjú már holtan találja a megmenteni kívánt gyönyörű királykisasszonyt, a király pedig varanggyá változottan küldi átkait az ifjúra...

Hanem a temető sok mindenért kárpótolt. Már belépni is nagyszerű volt, hisz a bejárat fölött dicsfényként félkörívelt a fölirat: FELTÁMA-DUNK. Hát nem nagyszerű? Igaz, jön majd egy kis halál, egy egészen icipici elmúlás, de aztán újra oké lesz minden. Eljön a nap, amikor ODAFÖNT megfűjják a harsonákat, és poraikkal megelémednek... persze csak a jók... Erre szoktuk mondani, olyan gyönyörű, hogy tán nem is igaz. S ennek ellenére olyan, de olyan jó lenne hinni benne. És tényleg csudálatos volna — tán a világon a legcsudálatosabb —, ha mindez egyszer tényleg beteljesülne.

A Belvárosi temető messzebb volt. Ráadásul kíméletesebb, előkelőbb. Anyám mindig történeteket mesélt. Dankó Pistáról, a szigorú tekintetű Tömörkény Pista bácsiról és az áldott jó Móra Ferencről. Vagy éppen a búsló honvédéről, amely milyen gyönyörű is lehet — emlegette —, amikor télen palástot borít rá a hó. Akkoriban még a régi helyén állt az első világháborús parcella. S mellette a díszsétány. Leültünk egy kőpadra (új, de borzongatóan hideg volt), s újra meghallgathattam egy történetet a fiatal asszonyról, aki imádott szerelmesét vesztette el az első világháborúban. A férje emlékére emeltette ezt a szobrot, a férjére, akit soha-soha nem tudott szívéből kitörölni. (Istenem! — jut eszembe néha. Milyen másminyennek is voltunk valamikor! Manapság szinte egyik napról a másikra túllépünk halottainkon. Az „örök szerelmek” intervallumát gyakran napokban, sőt egy éjszakában mérik... S amikor az ántivilág eseteiről hallunk, szeptikusan csóváljuk fejünket: szép volt, szép volt, de tán igaz sem volt... Ugyan hova jut végül a világ — nyilall ilyenkor belém a fájó gondolat.)

A Belvárosival szomszédos, annak testébe beékelődő zsidó temetőbe — ki tudja már, miért — csak egyetemista koromban jutottam el. Két barátom, Németh Feri és Sándor Andris társaságában. Nézegettük a sírokat, mikor egy házaspár megszólított bennünket: — Hogy jöttek be? — A Belvárosi felől — mondtuk. — Szakadt volt a drótkerítés, átmásztunk rajta. — A házaspár elmosolyodott. — Köszönjük, hogy őszinték voltak — mondták. — Nézelődjenek csak tovább nyugodtan... A zsidó temetők ugyanis szombaton zárva tartanak... Ez nálunk szigorú vallási törvény... — Különös világ fogadott itt bennünket. A kitéglázott földet a fölérők boruló faágak szinte alagutakká varázsolták. A lomboat hasadékein átszökő napsugár aranyolt foltokat ejtett a fülét benőt rőt téglázatra. A mellékutak parcellákra szabdalják a temető testét. S mindent szinte trópusi vegetáció borított. A zöld burjánzásból csak itt-amott villantak elő a (többnyire megdőlt vagy arcra bukott) sírkövek. Néhol, a hantot helyettesítő műkökeret szélén kavicsokra, kődarabkákra lelünk. Mintha játékos kedvű gyerekek előztek volna meg bennünket, itthagyták látogatásuk nyomát. Csak évtizedekkel később tudtam meg, hogy ez is zsidó vallási hagyomány. A sírt fölkeresők jelzik így itt-létük nyomát. Kővecskék, kavicsdarabkák... És körös-körül lombsugóssággal, madárfütttyel átszőtt öskerti csönd...

PAPP ZOLTÁN